

TÌNH CẢM TÔN GIÁO TRONG XÃ HỘI HIỆN ĐẠI

MINH CHI^(*)

"Thượng Đế đã chết hay chưa?" Đó là hàng tit lớn ngay trên trang bìa Tạp chí *Newsweek* ở New York - Hoa Kỳ số 12 tháng 7 năm 1999. Và bài báo, dưới ngòi bút của Karen Amstrong đã trả lời là Thượng Đế vẫn sống. Vì tại Châu Phi, Nam Mỹ và ngay tại Hoa Kỳ, các nhà thờ hàng tuần vẫn tấp nập người đi lễ. Nhưng đúng là ở Châu Âu, nói đúng hơn là ở Tây Âu, thế hệ con cháu đã quay lưng lại với tôn giáo truyền thống của ông bà, cha mẹ...

Trên đây đại khái là nhận định của Karen Amstrong, tác giả bài báo nói trên. Thực ra, vấn đề đặt ra về "cái chết của Thượng Đế" không phải là một cái gì mới, ít nhất là đối với giới học giả. Vì ngay từ năm 1882, Nietzsche đã tuyên bố "Thượng Đế đã chết", và lời tuyên bố cực đoan của ông đã nhiều lần được nhắc lại có phê phán. Thí dụ, từ năm 1963, trong một sưu tập các bài nghiên cứu về lí thuyết xã hội học hiện đại (chủ biên M. Rutenbeek) nhà phân tâm học nổi tiếng là Eric Fromm đã viết rằng, nếu ở thế kỉ XIX, Thượng Đế đã chết, thì ở thế kỉ XX, con người tha hóa tột cùng mất hết cả chất người, con người trở thành một robot, một con người máy, tức là *con người đã chết*. Ông viết: "Ở thế kỉ XIX, vấn đề là Thượng Đế đã chết. Ở thế kỉ XX, vấn đề là con người đã chết"⁽¹⁾. Ông

còn viết, một khi đã biến thành những con người máy, những robot, thì những con người máy đó trở thành những con quỷ. Chúng sẽ huỷ hoại thế giới của chúng nó và cả bản thân chúng nó nữa, bởi vì, chúng không thể chịu đựng thêm nữa sự nhàm chán một cuộc sống vô nghĩa".⁽²⁾

Trên thực tế, tình hình diễn biến phức tạp hơn nhiều, nhiều hơn là Nietzsche tưởng, và Eric Fromm, trong bài nghiên cứu đã dẫn, lưu ý rằng Thượng Đế chết dẫn tới con người cũng chết luôn. Ý thức hay niềm tin đối với Thượng Đế chỉ là một trong nhiều biểu hiện của nhu cầu tôn giáo, ý thức tôn giáo, tức là nhu cầu, ý thức sâu xa và muôn thuở của con người hướng tới cái thiêng liêng, cái cao cả, siêu việt lên trên con người bình thường và thế giới bình thường của con người. Về ý thức và nhu cầu đó của con người, Các Mác, người sáng lập ra chủ nghĩa cộng sản khoa học đã

*. Nhà nghiên cứu, Học viện Phật giáo Thành phố Hồ Chí Minh.

1. Nguyên văn câu của Eric Fromm: " In the nineteenth century, the problem was that *God is dead*. In the twentieth century, the problem is that *man is dead*." *Varieties of Modern Social Theory*. New York, E. P. Dutton and Co. INC. 1963, p. 76.

2. Nguyên văn câu của Eric Fromm: "they become 'golems'. They will destroy their world and themselves because they can no longer stand the boredom of a meaningless life". IBid

viết như sau:

"Nếu trong trái tim con người, có một tình cảm xa lạ với tất cả số còn lại của các loài động vật, một tình cảm cứ tái sinh lại mãi dù cho vị trí của con người ở đâu, phải chăng đúng tình cảm đó là một quy luật cơ bản của bản chất con người. Theo chúng tôi, đó là tình cảm tôn giáo"⁽⁴⁾. Nietzsche chỉ nói đúng khi ông nói Thượng Đế chết là do con người. Con người đã giết chết Thượng Đế, và khoảng trống tâm linh đó, như Nietzsche dự kiến, là không thể lấp đầy được. Và hiện nay, để cố gắng lấp đầy khoảng trống tâm linh, con người hiện đại, đặc biệt là ở Tây Âu hướng tới văn hóa, nghệ thuật, thể thao, ma túy và các trò chơi điện tử. Nhìn bề ngoài mà nói, chúng ta thấy hình như, con người hiện nay, đặc biệt là lớp thanh niên, say mê tất cả những thứ này, nhất là thể thao, bóng đá và nhạc pop hay rock với một sự *cuồng nhiệt tôn giáo*. Màn ảnh TV thường chiếu lại những buổi trình diễn nhạc pop hay rock, với hàng trăm, hàng nghìn thính giả, tất cả đều đứng dậy, giơ cả hai tay, nhún nhảy hát theo không khác gì lên đồng tập thể vậy. Các trận đấu bóng quốc tế, khi có đội bóng nước nhà tham gia, cũng được khán giả Việt Nam cổ vũ với một sự *cuồng nhiệt* không kém. Hãy nhìn hàng chục vạn đồng bào ta, đủ mọi lứa tuổi, nhưng đặc biệt là nam nữ thanh niên, ra đón đội bóng của ta thi đấu thắng lợi từ một cuộc đấu bóng quốc tế trở về. Phải chăng đó là những cơ hội hiếm có, để chúng ta thoát khỏi cuộc sống cá nhân hạn hẹp, tầm thường hàng ngày, để hoà mình vào cuộc sống rộng lớn hơn của cả một quốc gia, hay một tỉnh, hay thậm chí một thành phố?

Mà sự hoà nhập của cuộc sống cá nhân nhỏ hẹp vào cuộc sống lớn lao hơn, to rộng hơn của cộng đồng là gì? Phải chăng sự hoà nhập đó mang tính chất tôn giáo, tuy rằng phần lớn những người trong cuộc sống đều không có ý thức về tính chất sâu xa của sự hoà nhập và dẫn thân của mình. Tất nhiên, người ta sẽ trách tôi là đã dung tục hoá hay tầm thường hoá khái niệm tôn giáo. Nhưng nếu nhìn sâu và suy nghĩ cho kĩ, chúng ta sẽ thấy tất cả mọi tôn giáo, lớn hay nhỏ, dù mang tính toàn cầu với hàng trăm triệu tín đồ, hay chỉ mang tính giới hạn của một dân tộc, một quốc gia, thậm chí một người, một làng xã (như tục thờ Thành Hoàng ở làng xã Việt Nam), thì bao giờ tình cảm hay xu thế của tôn giáo cũng là giải thoát ra khỏi giới hạn của cuộc sống cá nhân hẹp hòi, (chính vì hẹp hòi mà đau khổ), hướng tới một cuộc sống cao cả hơn, rộng lớn hơn, siêu việt lên trên cuộc sống bình thường. Sự giải thoát đó, tất nhiên, tùy theo tôn giáo mà mang nhiều hình thức khác nhau. Các tôn giáo độc thần, thừa nhận có Thượng Đế tạo thế, thì giải thoát bằng cách hướng tới Thượng Đế hay Thần Linh, như Chúa Giê su của Kitô giáo, Yahve' của Do Thái giáo, hay Allah của Hồi giáo. Các tôn giáo xuất sinh từ Ấn Độ như Ấn Độ giáo hay Phật giáo thì giải thoát bằng cách hướng tới hoà nhập vào Brahman (Ấn Độ giáo), hay Niết Bàn (Phật

4. Nguyên văn tiếng Pháp câu của Mác về tình cảm tôn giáo: "Si donc il y a dans le coeur de l' homme un sentiment qui soit e'tranger à tout le reste des êtres vivants et qui se reproduise toujours, quelle que soit la position où l'homme se trouve, n' est il pas vraisemblable que ce sentiment est une loi fondamentale de sa nature? Tel est à notre avis le sentiment religieux". MEGA IV/I p. 342.

giáo). Tín đồ các hình thức tôn giáo nguyên thủy như Totem giáo thì hướng tới vật totem như là biểu trưng cho cộng đồng bộ tộc, và nếu là Vật Linh giáo (animism), thì tín đồ sẽ hướng tới vô số thần linh, ma quỷ, được tin là hiện hữu khắp nơi, như trong đá, trên cây, trên núi, trong sông, suối... Ở Trung Hoa thì các tín đồ của Đạo giáo tìm giải thoát bằng cách hoà nhập với *Đạo*, được quan niệm như một luật tắc tự nhiên chi phối toàn vũ trụ, thế giới.

Chính vì nhu cầu giải thoát đó lắng sâu vào trái tim con người như vậy, cho nên tôn giáo với nhiều hình thức khác nhau từ thời thượng cổ đã tồn tại, vốn tồn tại, ngày nay vẫn đang tồn tại, và sẽ mãi mãi tồn tại cùng với con người. Và Các Mác đã không quá lời khi ông nói: "Tình cảm tôn giáo là quy luật cơ bản của bản chất con người"⁽⁵⁾. Freud, nhà phân tâm học nổi tiếng người Áo, gốc Do Thái đã nói tới tôn giáo như "một sức mạnh khủng khiếp tác động tới những cảm xúc mạnh mẽ nhất của con người"⁽⁶⁾.

Tuy nhiên, tình cảm tôn giáo đó thể hiện bằng sự vươn lên muôn thuở của con người hướng tới *cái chân, cái thiện, cái mỹ* nhưng lại bị ức chế, đè nén bởi một sức mạnh khác - tức là những bản năng thú tính tự nhiên, ẩn sâu trong tiềm thức con người,

thúc đẩy con người hướng tới tội ác, bạo lực: đâm chém, giết chóc, hãm hiếp... nhằm thoả mãn những thú tính đó. Đó là bi kịch của con người. Và để quên đi - mà có quên được đâu - những dằn vặt nội tâm nảy sinh từ mâu thuẫn đó, một số người trong xã hội hiện đại lao vào những thú vui giải trí tầm thường, như quan hệ tình dục bừa bãi, trái thường, nghiện ngập ma túy, rượu nặng, nhưng may mắn thay, nhiều người đã biết tìm niềm vui trong lao động sáng tạo văn chương, nghệ thuật, khoa học v.v..

Đúng! Tấn bi kịch của con người hiện đại là như vậy. Trong cuộc đấu tranh giữa xu hướng tôn giáo hướng tới *cái chân, cái thiện, cái mỹ*, và xu hướng chạy theo những bản năng thú tính của tiềm thức, thì một số con người hiện đại đã không đủ dũng cảm nhìn thẳng vào vấn đề để chọn một trong hai con đường. Trong xã hội hiện đại Châu Âu không ít người đã chọn con đường thứ ba, là con đường quên đi "trong nghệ thuật, văn hóa, ma túy, thể thao, trò chơi điện tử"⁽⁷⁾.

5. Trích theo: MEGA IV/I, p. 342.

6. Religion is a tremendous force which exerts its power over the strongest emotions of human beings" - Sigmund Freud. *A philosophy of life - The major works of Sigmund Freud* p.875.

7. *Newsweek*, số 12 tháng 7, 1999.